

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Párbeszéd

ROUSSEAU, JEAN-JACQUES BÍRÁJA

Előszó

Ha volna merszem kérni valamit attól az embertől, akihez eljut ez az írás, azt kérném, hogy mielőtt említést tesz róla, vagy bármilyen lépésre szánja magát, olvassa végig az egészet. Látom előre, hogy ennek semmi esélye, így inkább hallgatok és bízom a Gondviselésben.

Az írás témájáról és formájáról

Sokszor elmondtam már, hogy ha nekem valakiről olyan képet festettek volna, mint amelyet rólam a kortársaimnak, én nem úgy viselkedtem volna az illetővel, ahogyan ők velem. Kijelentésem senkit sem hatott meg különösebben, és a legkisebb jelét sem láttam annak, hogy kíváncsiak lettek volna rá, miben tért volna el a viselkedésem másokétól, és hogy mi okom lett volna erre. Ebből arra következtettem, hogy a nyilvánosság egész biztosan képtelen lett volna igazságosabban és tisztességesebben viselkedni mással, mint velem, azaz tévedés lett volna nem követnem véleményüket. Kétségtelen, hogy a nyilvánosság irántam tanúsított kevély és kitartó megvetésében olyasfajta erős vélekedés köszönt vissza, amely egyaránt származhatott szellemi vezetőitől és belső meggyőződéséből. Kifürkészhetetlen rejtély volt ez nekem, amit sehogy sem tudtam megoldani, s arra gondoltam, beszélni fogok róla, bárki legyen is az, aki kérdéseimre adott válaszaival kijózanít: tévedésem ugyanis, ha valós, következményeket szül, a világról alkotott egyéb téveszméket, márpedig semmi sem áll tőlem távolabb, mint hogy igazságtalan és hálátlan legyek azokhoz, akik felnyitják a szememet, és pontosabb ítéletekre tanítanak, a méltatlankodás helyett az érzékenység és hála kötelességének érzetét ébresztve szívemben: mindazonáltal más oka is van annak, hogy tollat ragadtam. Ebben az írásban érezhető egy másik, ennél is fontosabb és legalább ennyire jogos szándék. Itt már nincs helye a vágynak vagy a reménynek, hogy végre igazságot szolgáltatssanak nekem azok, akik erre nem voltak hajlandók és makacsul kitartanak ebben az elhatározásukban.

Különös zavart észleltem, amikor vállalkozásomhoz fogtam. Nem az okozott gondot, hogy érzéseimet érvekkel támasszam alá, hanem hogy az ezekkel ellentéteseket elképzeljem és egy látszólagos méltányosság jegyében járjak el még akkor is, ha ugyanezt a másik oldalon nem érzékelem. Mindeközben azt láttam, hogy Párizs, Franciaország, és Európa egésze végtelen magabiztossággal lép fel velem szemben, s teszi mindezt olyan új keletű és számomra értelmetlen magabiztossággal, hogy nem tételezhettem fel azt, hogy ennek az egyhangú közmegegyezésnek – legalább látszólag – nincs valami értelmes alapja; továbbá hogy egy egész nemzedék önként mond le a szellem természetes fényéről, valamint kész erőszakot tenni az igazság valamennyi törvényén, a józan ész valamennyi előírásán, cél, ürgy és belát-

ható nyereség nélkül, pusztán azért, hogy egy fantazmát tápláljon, amelynek sem okát, sem célját nem tudom megérteni. A mélységes és egyetemes csönd, amely nem kevésbé felfoghatatlan, mint a rejtély, amelyet eltakar, s amelyet több mint tizenöt esztendeje¹ olyan gondosan rejtegetnek előlem, hogy nem is minősíteném inkább, meghozta a gyümölcsöt; ebben az ijesztő és rettenetes csöndben elvesztettem minden tájékozódási pontot, fogalmam sincs, kitől kérhetnék felvilágosítást különös helyzetemről. Minden erőmmel igyekeztem megérteni feltételezéseimet, de semmit sem találtam, ami magyarázatot adott volna a velem történetekre, s úgy éreztem volna, hogy az igazsághoz is van némi köze. Amikor határozott utalások alapján olykor már úgy véltem, hogy megtaláltam az összeesküvés hátterét, célját és kiterve-lőjét, a feltételezésből annyi abszurd dolog született, hogy kénytelen voltam elvetni, s bár ezek után megpróbáltam zaklatott fantáziámból előállítani a hiányzó láncszemet, hamarosan erről is le kellett mondanom

Egy kimérával való hadakozás helyett, valamint hogy ne sértsek meg egy egész nemzedéket, kénytelen voltam észérveket feltételezni a mindenki által követett és elfogadott elfogultságban. Minden erőmmel azon voltam, hogy megkeressem és elképzeljem, mi csábította el a sokaságot, és ha semmit sem találtam, ami ezt indokolta volna, az ég a tanúm rá, hogy ez nem az eltökéltség vagy a kitartás hiánya miatt történt, s hogy minden gondolatot összeszedtem, ami ezzel kapcsolatban felmerült bennem. Erőfeszítem nem járt sikerrel, így végül arra az álláspontra jutottam, hogy számomra ismeretlen és érthetetlen sajátos okok mentén nem tudok mozgatni érveket, ezért egy olyan általános hipotézishez fordulok, amely minden érvet magába foglal. Valamennyi lehetséges feltételezés közül azt választom, amelyik nekem a legkedvezőtlenebb, és a legjobb az ellenfeleimnek, s ebben a helyzetben, amennyire csak lehet, alkalmazkodom azokhoz a manőverekhez, ahhoz a bánásmódhoz, azokhoz rejtélyes utalásokhoz, amelyek innen-onnan eljutottak hozzám, és megnézem, hogy mi lett volna részükről a leginkább igazságos és ésszerű bánásmód velem szemben. Kénytelen voltam mindent felhozni a védelmükben, mert ez volt az egyetlen módja, hogy kihámozzam azt, amit ténylegesen mondani akarnak, és így is tettem, minden kézzel fogható indokot és körmönfont érvet felsorakoztattam védelmükben, magammal szemben pedig minden elképzelhető terhelő bizonyítékot. Ennek ellenére bevallom, hogy elég gyakran belepirultam, amikor az járt a fejemben, hogy milyen indítékok mozgatják őket. Ha találok ésszerűbbeket, lelkeim rajta, hogy azokat követem, már csak azért is, mert mindegyik gyenge lábakon állt volna a válaszaikkal ütköztetve, melyek közvetlenül az igazság első alapelvéből származnak, a józan ész első szikrájából, és alkalmazhatók minden elképzelhető helyzetben, amely hasonlít az enyémhez.

A párbeszédesebb forma a legalkalmasabb arra, hogy ütköztessük az érveket, ezért választottam ezt. Megengedtem magamnak azt a szabadságot,² hogy ebben a beszélgetésben ismét felvegyem a családnevemet, amit a nyilvánosság elvett tőlem, és példáját követve harmadik személyben nevezem meg magamat, a keresztnevemen, amelyre jónak látta redukálni a nevemet. A másik beszélgetőtársam egy Francia, és ezzel a nevével megillető kötelességemnek és

¹ Rousseau az összeesküvés kezdetét 1757–1758-re datálja. „Már több mint tizenöt éve vagyok ebben a különös helyzetben, s még mindig olyan, mint egy álom.” *A magányos sétáló álmódzásai*. Ford.: Réz Ádám. Magyar Helikon, 1964. 8. old. (A fordító megjegyzése)

² A szerencsétlen kimenetelű angliai tartózkodás után Rousseau illegálisan visszatér Franciaországba és Conti herceg, aki befogadja Trye-i kastélyába, kimondott kérésére felveszi a Jean-Joseph Renou álnévet. 1767. június 21-től majd két éven keresztül így írja alá leveleit. 1770-ben ismét saját neve alatt jegyzi levelezését. Vö. 1770. február 26-i levél St. Germain-nek. (A fordító megjegyzése)

tisztességemnek teszek eleget, mivel el akartam kerülni, hogy cinkos legyen egy általam megvetett magaviseletben, ezzel semmilyen igazságtalanságot nem követek el vele szemben, ez a személy ugyanis pont úgy viselkedik, mint ügyemben az egész nemzete. Sőt, néha helyénvalóbb érzéseket kölcsönöztem neki, mint amit valaha is bármely honfitársánál tapasztaltam, és számomra örömteli, hazája számára pedig megtisztelő volna, ha többen követnék a példáját. Ha olykor bele is rángattam őt abszurd érvelésekbe, őszinte szívvel állíthatom, hogy ezt mindig saját magam ellenében tettem, és hiszem, egész Franciaországot kihívhatom, hogy találjon ennél szilárdabb érvelést, olyat, amelyik jogossá tehetné a velem szemben tanúsított bánásmódot, amellyel ékeskedni látszik.

Számomra végtelenül világos és tiszta volt, hogy miről akarok beszélni, ezért nagyon meglep szövegem kuszasága, terjengőssége, bőbeszédűsége, fecsegése. Bárki más megfogalmazásában eleven és erőteljes volna a szöveg, ami a tollam alatt lagymataggá és akadozóvá lett. Hiszen itt rólam volt szó, és saját magam érdekében képtelen voltam mozgósítani azt az eltökéltséget és lelkiereőt, ami egy jó szándékú embert mások ügye kapcsán ragad el. Önmagam védelmének megalázó szerepe rangon aluli, s annyira méltatlan az érzéseimhez, hogy nehezemre esik felvállalni. De hamarosan kiderül majd, hogy nem is ezt a szerepet akartam betölteni. Képtelenség lett volna megvizsgálni azt, ahogyan a nyilvánosság velem bánt, ha nem gondolkodom el önmagamon a világ legkegyetlenebb és legszánalmasabb helyzetében. Szomorú és sötét gondolatokat kellett felvetnem, keserű és bántó emlékeket, olyan érzéseket, amelyeket a legkevésbé éreztem a magaménak, és ebben a fájdalmas szorongásban kellett újra nekiveselkednem, valahányszor egy újabb sértés úrrá lett az ellenérzésem, hogy ezt az annyiszor félbehagyott írást újrakezdjem. Ennyi fájdalommal járó elfoglaltságot képtelenség folyamatosan művelni, rövid pillanatokra nekiveselkedtem, rögtön leírtam, ha valami eszembe jutott, ehhez tartottam magam, olykor tízszer is leírtam, ha valami tízszer jött föl, soha nem tartottam észben, mit írtam le korábban, de ez is csak akkor tűnt fel, amikor elolvastam egyvégtében az egészet, s ahogy az előbb mondtam, most már késő, hogy bármit is helyre hozzak. A harag olykor lendületet ad a tehetségnek, de az undor és a szívfájdalom visszaveti; és miután elolvasták könyvem, jobban érzik majd, hogy e kínos munkát ebben az állapotban kellett elvégezniem.

Akad még valami, ami tovább nehezítette ezt a munkát; állandóan önmagamról kellett beszélnem, igazságosan és valóságosan, magasztalás és lekicsinylés nélkül. Mindez nem probléma, ha a nyilvánosság méltó tisztelettel bánt az illetővel: ez esetben ez a szempont nem is jön szóba. Hallgathat anélkül, hogy megalázkodna, és őszintén azonosulhat azokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel általában felruházzák. De aki úgy véli, hogy kijárna neki az elismerés és a tisztelet, és akit a nyilvánosság kénye-kedve szerint torzít el és rágalmaz, az hogyan találja meg azt a hangot, amely igazságot szolgáltatna neki? Beszéljen magáról a megérdemelt, de általánosan megtagadott elismerés hangján? Kezdjen el kérkedni azokkal a tulajdonságokkal, melyeket a magáénak vall, és amelyeket mindenki megtagad tőle? Az igazság ilyesfajta kiárusítása nem annyira gőgről, mint hitványságról tanúskodna. Az öndicséret, még a legszigorúbb igazságosság szempontjait figyelembe véve is, inkább önmagunk lealázása mint kitüntetése volna, és nagyon felületes emberismeretről tanúskodna, ha egyáltalán felmerülne bennünk, hogy az ilyen tiltakozásokkal rámutathatunk az emberek tévedésére és önámítására. Ezekben az esetekben az elszánt és megvető hallgatás helyesebb volna és inkább ízlésem szerint való; de nem mentem volna vele sokra, mivel azt szerettem volna meg-

mutatni, hogy ha másvalaki volnék, milyen szemmel néznék, arra az emberre, aki én vagyok. Igyekeztem méltányosan és elfogulatlanul betölteni ezt a nehéz feladatot, próbáltam nem hibáztatni a nyilvánosság elképesztő vakságát, kerültem, hogy olyan érdemekkel kérkedjek, melyeket tőlem megtagad, hogy olyan bűnöket valljak magaménak, amelyeket nem követtem el, és amelyeket előszeretettel tulajdonítanak nekem. Szerettem volna egyszerűen megmagyarázni, hogy milyen következtetésre jutottam volna az enyémhez hasonló alkat gondos tanulmányozása után egy másik ember esetében. Ne írják a javamra, ha visszafogottságot és mértékletességet találnak ezekben a leírásokban. Állítom, hogy egy kicsivel több szerénységre lett volna szükségem, hogy sokkal nagyobb megbecsüléssel beszéljek magamról.

Amikor láttam, hogy mennyire rémesen hosszúak lettek a párbeszéddek, megpróbáltam többször is lenyesegetni egyes részeket, kigyomlálni a gyakori ismétlődéseket, rendet és logikát teremteni a szövegben; de képtelen voltam kiállni ezt az újabb tortúrát. Olvasás közben olyan erősen élem át balsorsom fájdalmát, hogy elnyomja az ehhez szükséges figyelmet. Képtelen vagyok arra, hogy bármit is kihúzzak, két mondatot összekapcsoljak, vagy két ötletet egymással összevessek. Sorról sorra haladok a szöveg olvasásában, miközben szívem sajog és megszakad. Ismétlődő és merőben értelmetlen erőfeszítések után feladom ezt a munkát, amire alkalmatlannak érzem magam, és jobb híján átírom ezeket a formátlan próbálkozásokat³, amelyeket kijavítani már nem áll módomban. S ha akadna még bármi javítani való is rajta, akkor sem vállalkoznék rá, ha a világ minden kincsét ajánlanák fel. Sőt, le kell mondanom számos sokkal jobban és szebben megírt gondolatomról is, mint az itt találhatóak, amelyeket rendetlen fecnikre jegyzeteltem, bízva abban, hogy gyerekjáték lesz a beillesztésük; a levertség azonban olyan szinten hatalmába kerített, hogy már ez az egyszerű feladat sem megy. Végül is nagyjából elmondtam, amit akartam: ugyan az ismétlés és a rendezetlenség káoszába süllyedt, de benne van: a jóhiszemű emberek meg fogják találni. Azok pedig, akik csak kellemes és gyors olvasmányra vágynak, s a *Vallomásokat* is csak ezért lapozták fel, akik az igazságosság és a valóság végett a legkisebb erőfeszítésre és összpontosításra is képtelenek, jobban teszik, ha nem fárasztják magukat ezzel az írással; nem ők azok, akikhez beszélni kívántam és fütyülök rá, hogy tetszik nekik avagy sem: így legalább megkímélnék attól a végső megaláztatástól, hogy az életem nyomorúságát ábrázoló tablón egyesek jól szórakoznak.

Mivé lesz ez az írás? Mi hasznom származhatik belőle? Fogalmam sincs, és ez a bizonytalanság fokozza a bátortalanságot, amely munka közben kísért. Akik ellenem vallanak, kezdetől fogva tudnak róla, és úgy vélem, mostani helyzetemben nincs esélyem megakadályozni, hogy könyvemet előbb vagy utóbb meg ne szerezzék.* A dolgok természetes menetének megfelelően az egész erőfeszitésem tiszta veszteség. Nem tudom, hogy milyen sorsot szán nekem az Ég, de a legvégsőig reménykedem abban, hogy nem hagyja el az igaz ügyet. Bárkinak a kezébe is juttatja ezeket a lapokat, ha jövőbeli olvasóim között akad egyetlen nyíltszívű ember, az nekem elegendő, és soha nem fogom megvetni az emberi nemet annyira, hogy ne találjak ebben a gondolatban okot a reményre vagy a bizakodásra.

Fordította: MARSÓ PAULA

³ Vö. „Ez az írás (feuilles) voltaképpen álmodozásaim szabálytalan naplója lesz.” *A magányos sétáló álmodozásai*, 16. old. (A fordító megjegyzése)

* A *Párbeszéddek* végén majd megtaláljuk ennek a szerencsétlen írásnak a történetét, s azt is, hogyan igazolódott be ez a jóslat. (J.-J. Rousseau megjegyzése)